

Приходько В. Б.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та іноземної лінгвістики
Луцького національного технічного університету

РОЗУМІННЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ ЯК ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

Анотація. У статті розглядається розуміння художнього тексту як перекладознавча проблема. Виявляється специфіка розуміння художнього тексту, яка полягає у діалогічності самого процесу. Зазначається, що врахування особливостей менталітету при розумінні іншомовного тексту сприяє адекватному відтворенню його мовної та позамовної дійсності.

Ключові слова: розуміння, текст, переклад, рецепція, ментальність, діалог.

Постановка проблеми. Проблема розуміння сьогодні стає не тільки предметом роздумів вузьких фахівців – вона переростає у проблему взаєморозуміння як на рівні міжособистісних контактів, так і на рівні міжкультурного діалогу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти розуміння досліджені, насамперед, у філософській, психологічній та філологічній герменевтиці (І. Кант, М. Хайдеггер, Г. Гадамер, П. Рікьор, О. Потебня, М. Бахтін, А. Соколов, Г. Щедровицький та ін.). Так, «філологічний» підхід означає розуміння тексту як художнього явища – з точки зору його задуму, композиції та т. і. «Психологічний» підхід інтерпретує текст з позиції його автора – шляхом ототожнення його з авторською соціо-психодрамою, системою цінностей та світогляду. Методологічною основою «філософської» герменевтики є, так зване, «герменевтичне коло», ідея якого сформувалася ще у філософії Й. Фіхте і Г. Гегеля, а сам термін належить Ф. Шлейєрмахеру. Суть «герменевтичного кола» пояснюється так: «щоб зрозуміти, треба пояснити, а щоб пояснити, треба зрозуміти». У Г. Гадамера «герменевтичне коло» подається у дещо іншій площині: сьогодні можна зрозуміти на основі минулого, але останнє, у свою чергу, досягає більш глибокого розуміння через сьогодні. П. Рікьор розглядає «герменевтичне коло» як засіб упорядкування лінгвістичної діяльності, коли в ірраціональну (інтуїтивну) суть знання вноситься раціональний спосіб його інтерпретації. У П. Рікьора раціональне пояснення тотожне інтерпретації і розумінню, хоча зміст того, що розуміється, ірраціональний [6].

Метою цієї розвідки є розглянути проблему розуміння художнього тексту у перекладознавчому аспекті.

Виклад основного матеріалу. Природа художнього тексту – комунікативна, діалог пронизує все його буття: від створення і до етапів сприйняття. Художній текст стає засобом соціально-культурної та соціально-психологічної комунікації. Він містить у собі не стільки знання, скільки цінності, що концентруються навколо певного ідеалу. Це визначає важливу особливість сприйняття і розуміння художнього тексту. Цінності не можна раціонально вивчити – вони повинні бути сприйняті особистістю, пережиті нею у контексті власного тезауруса. У процесі духовного діалогу людина ототожнює себе із художнім образом і прагне досягти з ним духовної спільності. Отже, як

зазнав М. Бахтін, «розуміння завжди певною мірою діалогічне» [1, с. 177].

Проблематика розуміння окреслюється, в основному, такими поняттями як «текст» та «зміст/смісл/сенс». Експлікація цих понять здійснюється у рамках герменевтики, яка звернена безпосередньо до проблеми розуміння, пояснення. Специфіка і сутність розуміння у рамках герменевтичного підходу полягає у тому, що визначальним для адекватного розуміння тексту є власний «горизонт» інтерпретатора – суб'єкта міжкультурної комунікації, який вводить себе у «гру» розуміння і допомагає актуалізувати справжній зміст тексту (Г. Гадамер). Горизонт інтерпретатора – це контекст, всередині якого розкривається смислове багатство тексту. Крім того, суб'єкт, що розуміє текст, належить певній історичній добі, яка і визначає специфіку та рівень розуміння смислів тексту.

Розуміння, що здійснюється через відносини автора й читача-інтерпретатора, проявляється у діалогічній формі, у вмінні ставити питання і відповідати на них. Ця форма дає можливість глибше розкрити, зрозуміти зміст тексту. У Г. Гадамера етапи осягнення змісту/сміслу ілюструються на прикладі розуміння художніх текстів. По-перше, відбувається сприйняття, тобто прочитання тексту у формі безпосереднього «відображення образу». По-друге, текст розкривається у формі безпосереднього і індивідуального переживання образу, який включається у «смислове поле» суб'єкта комунікації відповідно до його життєвого досвіду. По-третє, здійснюється розуміння-інтерпретація пережитого «тексту-образу» шляхом розкладання його на певні смислові одиниці, переведення його із застиглого і об'єктивованого продукту у духовну активність його автора (другого учасника діалогу).

Специфіка розуміння художнього тексту полягає у діалогічності самого процесу. Діалогічність – природна форма існування художнього тексту, а значить, найважливіша умова і механізм його розуміння, виявлення його смислів. М. Бахтін у своїй праці «Естетика словесної творчості» стверджує, що текст-твір розуміється як діалогічна зустріч двох суб'єктів, занурених у нескінченний культурний контекст, що вимагає особливого методу-розуміння: «...розуміння ніколи не буває тавтологією або дублюванням, бо тут завжди двоє і потенційний третій..» [1, с. 311].

Проблему діалогу під час рецепції художнього твору розглядають і вітчизняні дослідники, так, зокрема, В. Озодовська бачить цей діалогізм у трьох вимірах: 1) діалог автора з читачем, де авторське «Я» або персонажне «Він» виступає позначенням читачького «Ти», надаючи читачеві змогу подумки ототожнювати себе із героєм-оповідачем. А у письменницькому «Ти» читач може впізнати власне «Я»; 2) діалог автора з героєм, де відносини між ними можуть складатись по-різному: від повного копіювання (герой – виразник авторської думки)

до абсолютного відокремлення (герой – повноправний учасник діалогу); 3) діалог автора із самим собою, коли автор водночас є і героєм власного твору, а отже уявляє себе Іншою людиною, дивиться на себе її очима [5, с. 108].

Художній текст як об'єкт діалогу «письменник-читач» має кілька сутнісних характеристик. Суб'єктивно текст виступає, за висловом Г. Гадамера, як «справжня одночасність» для обох учасників діалогу; об'єктивно ж, риторичний акт створення тексту від герменевтичного акту його сприйняття може відділяти значна часова дистанція. Засобом дистанціювання може виступати і культурно-історичний контекст у тому випадку, якщо художній текст створювався у рамках однієї культури, а його реципієнт є представником іншої. Кожному діалогічному акту «письменник – читач» відповідає певна ситуація спілкування, визначальними факторами в якій виступають: фактор часу (контекст сучасний/ історичний), фактор простору (культура рідна/ чужа). Поєднання цих факторів може дати кілька можливих ситуацій протікання діалогу, результатом якого може бути як розуміння, так і нерозуміння художнього тексту. Ситуація перша є, певною мірою, ідеальною, оскільки вона виникає, коли діалог відбувається у рамках однієї історичної епохи і у межах однієї (рідної) культури. Тобто тут створюються ідеальні передумови для реалізації адекватного розуміння тексту. У ситуації, де виникла розбіжність історичних контекстів, для забезпечення адекватного розуміння реципієнту необхідно звернутися до попередніх історичних контекстів. У разі, коли маємо розбіжність культурних контекстів автора і реципієнта, діалог відбувається у ситуації, яку можна назвати *інтеркультурною*. Для подолання можливого нерозуміння при рецепції інокультурного тексту реципієнт мусить шукати відповіді на питання, що виникають у нього у процесі сприйняття тексту, пов'язані із реаліями, звичаями, національним характером і побутом представників іншої культури, в інокультурному контексті. Подвійна складність рецепції художнього тексту відбувається, коли ситуація протікання діалогу задається розбіжністю відразу двох параметрів: культурного та історичного. Однак, звернення до широкого культурно-історичного контексту допомагає реципієнту успішно подолати усі труднощі. Таким чином, будь-який художній текст (автор) передбачає наявність комунікативної спрямованості на «іншого», завдяки чому створюється перспектива оповіді, уявлення про бажаного (можливого) читача і передбачається ймовірна інтерпретативна стратегія. Цей діалог заснований на принципі, сформульованому П. Рікк'ором, згідно з яким єдиний шанс зрозуміти існує – це зрозуміти самого себе через розуміння іншого.

Принцип розуміння Іншого через індивідуальне осягнення сенсу твору лежить в основі перекладу. Першим кроком перекладацької діяльності є розуміння вихідного тексту мовою оригіналу, а другим – зіставлення мови вихідного розуміння і мови перекладу. Причому, перший крок відбувається уже із залученням рідної мови перекладача. Отже, розуміння за своєю суттю є мовленням, оскільки воно переносить смисл тексту у мовлення інтерпретатора. Перекладач повинен забезпечити кожного учасника діалогу спільною мовою, яка б поєднала текст і процес його розуміння. До того ж майстерний перекладач не управляє діалогом, а дає можливість діалогу управляти учасниками.

Для розуміння у цілому та *перекладацького розуміння* зокрема релевантними є, насамперед, знання мови та власний тезаурус інтерпретатора. Термін *перекладацьке розуміння*

виокремлюємо свідомо, оскільки вважаємо його доцільним і важливим, коли йдеться про розуміння у перекладі. Багато дослідників, розглядаючи стратегії перекладу, вказують на нього, наділяючи різними дефініціями: «своєрідне перекладацьке мислення» (В. Комісаров [3]), «рецептивна компетенція розуміння» (О. Михайленко [4]).

Перекладацьке розуміння, як важливий етап процесу перекладу, полягає у виявленні смислу, що являє собою результат взаємодії лінгвістичних значень і екстралінгвістичних знань. Тут розуміння являє собою інтерпретацію, тобто вилучення смислу, абстрагуючись від його мовного вираження. Однак, на відміну від власне перекладу, інтерпретація має справу не з одиницями мови, а з ідеями, смислом та ігнорує формальні міжмовні відповідники. Хоча і переклад можна вважати відтворенням не слів, а сенсів. Переклад означає не переписування слів іншої мови словами власної, а відтворення у власній мові сенсів, висловлених іншою мовою. А сенс можна зрозуміти лише контекстуально. Найширший контекст будь-якого слова – вся мова загалом з особливим досвідом, артикульованим у тій мові.

Саме таким особливим досвідом можна вважати ментальність. Вона задає смислове поле розуміння тексту, визначає механізми цього розуміння і, зрештою, його результат. Не випадково мовознавці, літературні критики, історики літератури і представники історичної філології одними з перших почали розробляти питання методології вивчення ментальності, поставили питання про відповідність індивідуального генія письменника тому «ментальному середовищу», в якому він творить і якому адресує свої тексти. Так, у роботі М. Бахтіна «Творчість Франсуа Рабле і народна культура Середньовіччя і Ренесансу» проблема збігу (розбіжності) ментальностей автора і читача ставиться і вирішується у різних аспектах.

Художній текст створюється у певному ментальному контексті, його автор – носій відповідного менталітету, і якщо читач є носієм тієї ж ментальності, то виникає об'єктивна передумова для розуміння тексту читачем. Однак, ця умова не завжди виконується, а тому посередником між автором і читачем, що не є носієм тієї ж ментальності, виступає перекладач, який мусить не просто точно переказати текст оригіналу, а відтворити засобами мови перекладу його національний колорит.

Врахування особливостей менталітету при перекладі сприяє адекватному відтворенню мовної та позамовної дійсності оригіналу, тому ментальність варто розглядати не лише як філософську, а і як перекладознавчу категорію. Мета перекладу художнього тексту полягає значною мірою у визначенні рис етнічної ментальності нації-носія мови оригіналу та відтворенні цих рис мовою перекладу. Дослідниця О. Бурда-Лассен, вивчаючи українські та німецькі етнолексеми міфологічного походження, розробила модель діалектичної взаємозалежності між ментальною ідентичністю нації та стратегією перекладу: у випадку усвідомлення перекладачем ментальної ідентичності нації-носія мови оригіналу та нації-носія мови перекладу стратегія перекладу буде спрямована на максимальне відтворення національно-історичного колориту етнолексем, яке забезпечує декодування ментальної ідентичності нації. Повна або часткова втрата національно-історичного колориту етнолексем відбувається у випадку неусвідомлення перекладачем ментальної ідентичності нації-носія мови оригіналу та/або нації-носія мови перекладу, що не забезпечує декодування ментальної ідентичності нації. Навіть за умов білінгвізму перекладача

ментальна ідентичність націй, мови яких задіяні у процесі перекладу, буде декодована різною мірою у залежності від того, яка мова та культура є ближчою або більш рідною у порівнянні з іншою [2]. Тому, здійснюючи переклад іншомовного тексту, перекладач має розуміти особливості, що відрізняють картину світу автора від його власної, визначити, як саме такі особливості виражені у тексті твору, і знайти оптимальні засоби для відтворення цих особливостей при перекладі.

Висновки. Отже, зміст діалогу між автором, перекладачем і читачем, а також можливості, межі та проблеми їхнього *взаєморозуміння* визначаються, насамперед, ментальністю суб'єктів діалогу. Взаєморозуміння тут виступає міжособистісною комунікацією, обміном діями породження та інтерпретації тексту, під час якого з'ясується здатність (або нездатність) суб'єктів діалогу розуміти один одного. Подальше дослідження такого взаєморозуміння має суттєві перспективи, актуальне теоретичне та практичне значення для психолінгвістики, перекладознавства й компаративістики.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин // Литературно-критические статьи. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.
2. Бурда-Лассен О.В. Переклад як процес декодування ментальної ідентичності нації (на матеріалі українських і німецьких етнолексем міфологічного походження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / О. В. Бурда-Лассен. – К., 2005. – 20 с.
3. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2002. – 424 с.
4. Михайленко О. А. Поняття «перекладацької стратегії» як складова стратегічної компетенції / О. А. Михайленко // Наукові записки На-

ціонального педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія. Педагогічні та історичні науки: збірник наукових праць. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 121. – С. 148-154.

5. Озадовська Л. В. Парадигма діалогічності в сучасному мисленні / Л. В. Озадовська. – К. : Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2005. – 116 с.
6. Рикер П. Конфликт интерпретации: очерки о герменевтике / П. Рикер. – М. : Academia-Центр: Медиум, 1995. – С. 37.

Приходько В. Б. Понимание художественного текста как переводоведческая проблема

Аннотация. В статье рассматривается понимание художественного текста как переводоведческая проблема. Выявляется специфика понимания художественного текста, которая заключается в диалогичности самого процесса. Отмечается, что учет особенностей менталитета при понимании иноязычного текста способствует адекватному воспроизведению его языковой и внеязыковой действительности.

Ключевые слова: понимание, текст, перевод, рецепция, ментальность, диалог.

Prykhodko V. Understanding Literary Text as Translation Problem

Summary. The article deals with understanding the literary text as a translation problem. The specificity of understanding the text is revealed, which is in the dialogue of the process itself. It is noted that taking into account the peculiarities of the mentality during understanding the foreign language text contributes to the adequate reproduction of its linguistic and extralinguistic reality.

Key words: understanding, text, translation, reception, mentality, dialogue.